

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-64>

УДК 7.071.2:316.7

Бондаренко А.І.¹

Київський національний університет культури і мистецтв

РОБОТА КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ: КОМПЕТЕНТІСНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті досліджуються компетентнісні вимоги до концертмейстерів навчальних закладів України. Проаналізовано статті вітчизняних та зарубіжних піаністів, а також нормативно-правове поле України, що стосується обов'язків концертмейстерів. Показано, що компетентностями концертмейстерів є вміння ансамблевого музикування, що включає бездоганне володіння інструментом, вміння читати ноти з аркуша, в тому числі партитури з великою кількістю нотних рядків, навички транспонування, відчуття соліста. Натомість нові реалії, спричинені частково діяльністю органів виконавчої влади, а частково – непростими умовами пандемії COVID-19, висувують нові компетентнісні вимоги до концертмейстерів, що працюють в навчальних закладах України, а саме – вміння працювати з документами, провадити організаційну та методичну роботу, здійснювати наукові дослідження, а також володіти інформаційними технологіями, зокрема мультимедійними.

Ключові слова: мистецька освіта, музична освіта, піаніст-концертмейстер, виконавсько-педагогічна діяльність, багатofункціональність.

Bondarenko Andriy

Kyiv National University of Culture and Arts

CONCERTMASTER'S WORK IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE: COMPETENCE ASPECT

Summary. The article examines the competent requirements for concertmasters of educational institutions of Ukraine. In late 2010s Ukrainian government revises the requirements for the staff of educational institutions. These revision needs to be issued in three aspects: impact on the quality of the educational process, new competencies of educational staff required, and the aim of those revisions. Each of the aspects mentioned requires a separate study for each of the educational areas. The aspect we have chosen is competence, which has become especially acute in the context of the COVID-19 pandemic, which has prompted the authorities to limit and, in some cases, completely bans face-to-face classes in educational institutions. It is shown that the competencies of concertmasters are the ability to play in an ensemble, which requires a high level of playing the instrument, the ability to read notes from a sheet, including scores with a large number of staves, an ability to transpose music and a deep feeling of a soloist playing. However, the new realities, caused by Ukrainian government activities led to new competency requirements for concertmasters working in Ukrainian educational institutions. Namely, these requirements are the ability to work with documents, to conduct organizational and methodological work, to carry out scientific research as well. Moreover, the rise of distance education during Covid-19 pandemic made real-time practice with concertmaster impossible due to imperfections of the Internet communication, namely due to the audio signal latency occurred while using digital communication systems. In this situation, concertmaster should be able to prepare phonograms or remote ensemble recordings, which are performed alternately by the accompanist and soloist. This form also requires special skills, namely an ability to work with information technologies, in particular multimedia. It is concluded that concertmaster of Ukrainian educational institutions is required to be competent not only in piano ensemble playing but also in a lot of other fields not connected to music performance such as office work, scientific research and information technologies.

Keywords: art education, music education, pianist-accompanist, performance-pedagogical activity, multifunctionality.

Постановка проблеми. Активізація центральних органів виконавчої влади України у перегляді вимог до науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, а також викладацького складу шкіл, що спостерігається з кінця 2010-х років, потребує наукового осмислення щонайменше в трьох аспектах: впливу на якість освітнього процесу, компетенцій учасників освітнього процесу та інтенцій ініціаторів нововведень освітньої сфери. Кожен з цих аспектів потребує окремого дослідження для кожної з освітніх галузей. Обраний нами аспект – компетентніс-

ний, набув особливої гостроти в умовах пандемії COVID-19, що спонукала органи влади обмежити, а в окремих випадках – повністю заборонити проведення занять у навчальних закладах. Найбільш гостро такі обмеження позначились у сфері музичної освіти, що передбачає, насамперед, практичні заняття, і, зокрема, на функціях концертмейстера, робота якого передбачає насамперед живий контакт зі здобувачем освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість робіт українських авторів, присвячених питанням роботи концертмейстера

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6856-991X>

спираються на роботу Н. Крючкова «Мистецтво акомпанементу як предмет навчання», в якій розглядаються такі навички концертмейстера: читання з аркуша, робота з партитурами з великою кількістю нотних рядків, транспонування, розучування концертного репертуару з вокалістом, артистичні задачі тощо [3]. Подібні компетенції розглядаються у збірнику статей «Про роботу концертмейстера» під редакцією М. Смирнова, окремі задачі розглянуті на конкретних прикладах – романсах М. Глінки, оперних клавірах П. Чайковського тощо. «Авторів статей об'єднує розуміння мистецтва акомпанементу як такого ансамблю, в якому фортепіано належить величезна, аж ніяк не підсобна роль, далеко не вичерпується суто службовими функціями гармонійної і ритмічної підтримки партнера» – зазначається автором [6, с. 3].

Окрім того в роботах сучасних українських дослідників розглядаються такі компетентності, як: здатність концертмейстера бути «прихованим лідером, який спрямовує професійний розвиток співака і творчий виконавчий процес» (Афанасьєва, [1, с. 234]), вміння демонструвати «творчу злагодженість» із солістом і проявляти «психологічні функції» (О. Умрихіна, А. Подолян [7, с. 291]). В окремих дослідженнях розглянуто питання впровадження конференцій та конкурсів концертмейстерської майстерності (Т. Молчанова [5]), а також наголошується на недостатній оціненості роботи концертмейстера «на рівні соціального статусу та престижу в музичній культурі» (А. Кретов, Л. Новік-Кретова [3, с. 61]).

Вартою уваги є публікація американської піаністки Лаури Льов, в якій описані, зокрема, такі компетентнісні вимоги до концертмейстера в хорovому класі: знання спеціальної термінології та символів, вміння «бачити в усій партитурі репризи, зміни знаків альтерації, випадкові знаки альтерації, зміни темпу, зміни розміру, динаміку та зміну хорової фактури», вміння грати усі голоси хорової партитури окремо, разом, та в будь-якій комбінації, а також – вміння «чути хор і дивитись на диригента під час гри» і слідувати його темпу та характеру [9].

Польська дослідниця Ганна Голеська акцентує увагу на питаннях виконавської майстерності, що забезпечують автоматизацію «зв'язку між зоровим стимулом (при читанні нот) і руховою реакцією, яку викликає слуховий стимул» [8, с. 147]. Саме професійна виконавська підготовка дозволяє концертмейстеру повноцінно проявити себе музикантом, «чутливим до звучання інструменту соліста, акомпануючи якому, сприяти акту мистецької творчості» [8, с. 153].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дослідженими, натомість, лишаються проблеми концертмейстерської роботи, пов'язані з новими соціокультурними викликами, а саме – продукуванням органами влади нових вимог до педагогічних працівників та впровадження дистанційної форми навчання з одночасним обмеженням очної форми навчання.

Формулювання цілей статті. Мета роботи – виділити компетентнісні вимоги до концертмейстерів навчальних закладів України на сучасному етапі. Для досягнення цієї мети ставимо такі задачі – перелічити традиційні компетентності концерт-

мейстера, проаналізувати вимоги до педагогічних працівників, що з'явилися протягом останніх кількох років, проаналізувати – які саме компетенції необхідні для успішного виконання цих вимог.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений нами аналіз літератури показує, що традиційними для концертмейстерської роботи є насамперед виконавські компетентності, такі як досконале володіння інструментом, вміння читати з аркуша, вміння читати партитури з великою кількістю нотних рядків (зокрема, хорові партитури, оперні клавіри і т.п.), вміння транспонувати, і навички ансамблевого музикування.

Натомість в Україні для концертмейстерів, що працюють у закладах мистецької освіти висуваються додаткові вимоги, не пов'язані із виконавською майстерністю. Такі вимоги витікають із нормативної бази, що зазнала змін протягом 2016–2019 років. Так, у зазначений період було прийнято закони «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження контрактної форми роботи у сфері культури та конкурсної процедури призначення керівників державних та комунальних закладів культури» (від 28.01.2016 № 955-VIII), новий «Закон про освіту» (від 05.09.2017 № 2145-VIII), прийнято «Концепцію сучасної мистецької школи» (наказ Міністерства культури України № 1433 від 20.12.2017).

Найбільш чітко нові вимоги до концертмейстерів музичних шкіл були оформлені у Наказі Міністерства культури України від 12.07.2018 № 628 «Питання атестації педагогічних працівників закладів (установ) освіти сфери культури», який змінив попередній подібний за змістом наказ від 31.10.2011 № 75. У новому наказі вперше було впроваджено поняття «самоаналіз», а також вперше детально виписано критерії та результативні показники, «які враховуються при визначенні відповідності педагогічних працівників закладів (установ) освіти сфери культури займаній посаді, присвоєнні тарифних розрядів, кваліфікаційних категорій, педагогічних звань».

Так, у згаданому вище наказі 2011 року в якості критеріїв зазначались «результати професійної, виховної та методичної роботи (якість проведення уроків, індивідуальних, лекційних і практичних занять, лабораторних робіт, контрольних заходів, заліків, академічних концертів, сольних концертів, іспитів, контрольних уроків, перегляд навчальних робіт, персональних виставок, вистав тощо), особиста участь педагогічного працівника, його учнів, студентів у позаурочних, позанавчальних творчих змаганнях і культурно-просвітницьких заходах (конкурсах, оглядах, фестивалях, олімпіадах, концертах, виставках, лекціях, вікторинах тощо)».

Натомість у згаданому вище наказі 2018 року новими стали такі вимоги до педагогічних працівників: «наявність оформленої належним чином навчальної та/або службової (методичної) документації» (п. 2.2.2.), «участь у засіданнях педагогічної ради [...] та методичних заходах [...]» (п. 2.2.3), «відсутність або наявність (кількість) конфліктів у колективі (класі, групі), пов'язаних з професійною діяльністю [...]» (п. 2.3.5), «оцінка [...] здобувачами освіти, їхніми батьками або іншими законними представниками за результатами щорічного добровільного опитування» (п. 2.3.6).

Більше того, при атестації концертмейстерів згідно наказу береться до уваги «кількість публічних виступів здобувачів освіти» (п. 3.2.3), супроводження лауреатів (переможців) учнівських або студентських виконавських конкурсів (п. 3.2.4) та забезпечення спільно з викладачем досягнення навчальних результатів, визначених навчальною програмою за підсумками відповідних років навчання (не застосовується для оцінювання викладачів культурно-мистецьких коледжів), від загальної кількості здобувачів, які навчаються в класі відповідного викладача» (у відсотках, п. 3.2.5).

Як видно із наведених вимог щодо атестації, ці вимоги не пов'язані із виконавською майстерністю концертмейстера, натомість пов'язані із компетенціями у сфері документознавства (п. 2.2.2), соціальної комунікації (п. 2.3.5-2.3.6), або з обставинами, на які концертмейстер має вплив лише незначною мірою (п. 3.2).

Що стосується концертмейстерів у закладах вищої освіти, то згідно з Постановою Кабінету Міністрів від 14 червня 2000 р. № 963 посада концертмейстера включена до переліку науково-педагогічних працівників. Нові вимоги до них були сформульовані на рівні окремих навчальних закладів і були пов'язані із загальною тенденцією до поощрення вимог державної атестації закладів вищої освіти.

Для прикладу проаналізуємо вимоги, які містяться у документі «Самоаналіз відповідності показникам діяльності науково-педагогічного працівника» для працівників Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ) [10]. Згідно з цим документом, для успішного звіту концертмейстер повинен: мати опубліковані наукові статті (шп. 1, 2, 15), видані підручники, навчально-методичні посібники та монографії (п. 3, 13), брати участь у міжнародних наукових проєктах, працювати у складі журі або оргкомітету конкурсів (п. 14), у професійних об'єднаннях за спеціальністю тощо (п. 16). Ці вимоги також не пов'язані із виконавською майстерністю концертмейстера, натомість пов'язані із компетенціями у науковій сфері (п. 1, 2, 15), компетенцією методиста (п. 3, 13), або з певними організаційними компетентностями (п. 14, 16).

Нарешті, нові виклики для роботи концертмейстера навчальних закладів пов'язані із пандемією COVID-19, що досягла України навесні 2020 року. Так, відповідно до Постанови Кабінету міністрів від 11 березня 2020 р. № 211 було забо-

ронено «відвідування закладів освіти її здобувачами», що фактично унеможливило проведення занять учнів (студентів) із концертмейстерами. Заборона діяла до кінця 2019/2020 навчального року, а на початку 2020/2021 аналогічні заборони були прийняті на рівні окремих вищих навчальних закладів (в т.ч. у згаданому вище КНУКіМ). В умовах вказаної заборони, заклади освіти перейшли на дистанційну форму навчання, що передбачає використання комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, які забезпечують інтерактивну взаємодію. Проте, як було показано нами раніше [2], дистанційні технології є непридатними для ансамблевого музикування внаслідок затримки сигналу, що виникає при використанні інтернет-зв'язку між його учасниками. Внаслідок вказаної недосконалості засобів інтернет-зв'язку робота концертмейстера з учнем (студентом) в режимі реального часу є неможливою.

В цій ситуації альтернативними формами роботи концертмейстера зі студентом є підготовка фонограм, або дистанційних ансамблевих записів, які виконуються почерговим записом партій концертмейстера і соліста (солістів). Такі форми роботи можуть розглядатися як доцільні на певному етапі навчання, проте вимагають від концертмейстера додаткових компетенцій, не пов'язаних із володінням інструментом, а саме – володіння інформаційними технологіями, зокрема мультимедійними, мінімальними навиками в області звукорежисури тощо.

Висновки. Класичними компетентностями концертмейстерів є вміння ансамблевого музикування, що включає бездоганне володіння інструментом, вміння читати ноти з аркуша, в тому числі з великою кількістю нотних рядків, навиків транспонування, відчуття соліста. Натомість нові реалії, спричинені частково діяльністю органів виконавчої влади, а частково – з непростими умовами пандемії COVID-19, висувають нові компетентнісні вимоги до концертмейстерів, що працюють в навчальних закладах України, а саме – вміння працювати з документами, провадити організаційну та методичну роботу, здійснювати наукові дослідження, а також володіти інформаційними технологіями, зокрема мультимедійними. У майбутніх дослідженнях вбачається перспективним дослідити, яким чином впровадження нових вимог органами виконавчої влади або керівництвом окремих навчальних закладів впливає на якість освітнього процесу в цілому.

Список літератури:

1. Афанасьєва Е.Ю. Методичні особливості роботи концертмейстера з студентами-музикантами у вищих мистецьких навчальних закладах. *Молодий вчений*. 2017. № 10. С. 230–235.
2. Бондаренко А. Дистанційна освіта музикантів-виконавців: проблеми та перспективи. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 3. С. 69–72.
3. Кретов А.І. Феномен піаніста-концертмейстера в соціокультурному просторі: діалог історії й сучасності. *Культурологічна думка*. 2017. № 12. С. 56–63.
4. Крючков Н. Искусство аккомпанемента как предмет обучения. Ленинград : Музгиз, 1961. 72 с.
5. Молчанова Т.О. Мистецтво піаніста-концертмейстера у соціокультурному контексті сучасності. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2013. Вип. 19(1). С. 212–217.
6. Смирнов М.А. О работе концертмейстера. Вступительная статья. *О работе концертмейстера* : Сб. статей / Ред. М. Смирнов. Москва : Музыка, 1974. С. 3–8.
7. Умрихіна О., Подолян А. Роль піаніста концертмейстера в педагогічній освіті. *Збірник наукових праць УДПУ імені Павла Тичини* [гол. ред. Мартинюк М.Т.]. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. Вип. 2. Ч. 2. С. 286–295.
8. Holeksa, H. Pianista – akompaniator blaski i cienie, schematy i pułapki. *Notes Muzyczny*, 2019. Вип. 1(11). С. 147–154.

9. Lowe, L. How to be a choral accompanist. *The piano studio*. 2011. URL: <http://lowepianostudio.blogspot.com/search/label/accompanying>
10. Самоаналіз відповідності показникам діяльності науково-педагогічного працівника. *Київський національний університет культури і мистецтв*. URL: <http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Dodatok-2.doc>

References:

1. Afanaseva, E.Y. (2017). Metodichni osoblyvosti roboty kontsertmeistera z studentamy-muzykantamy u vyshchyykh mystetskykh navchalnykh zakladakh [Methodical specifics of work of the concertmaster with students-musicians in higher artistic educational institution]. *Young scientist*, vol. 10(50), pp. 230–235.
2. Bondarenko, A. (2020). Dystantsiina osvita muzykantiv-vykonavtsiv: problemy ta perspektyvy [Distance Education for Musicians-Performers: Problems and Perspectives]. *Image of the modern pedagogue*, vol. 3, pp. 69–72.
3. Kretov, A., & Novik-Kretova, I. (2017). Fenomen pianista-kontsertmeistera v sotsiokulturnomu prostori: dialoh istorii y suchasnosti [The Phenomenon of a Pianist-Concertmaster in Sociocultural Space: the Dialogue of History and Modernity]. *The culturology ideas*, vol. 12, pp. 56–63.
4. Kriuchkov, N. (1961). *Iskusstvo akkompанementa kak predmet obucheniiia* [The art of the accompaniment as an educational subject]. Leningrad: Muzgiz. (in Russian)
5. Molchanova, T.O. (2013). Mystetstvo pianista-kontsertmeistera u sotsiokulturnomu konteksti suchasnosti [Art of pianist-concertmaster in sociocultural context of contemporaneity]. *Ukrainska Kultura Mynule Suchasne Shliakhy Rozvytku*, vol. 19(1), pp. 212–217.
6. Smyrnov, M.A. (Ed.) (1974). *O rabote kontsertmeistera* [about concertmaster`s work]. Moscow: Muzyka, pp. 3–8.
7. Umrykhina, O., & Podolian, A. (2017). Rol pianista kontsertmeistera v pedahohichnii osviti [the role of pianist-concertmaster in teacher education]. *Zbirnyk naukovykh prats' UDPU imeni Pavla Tychyny* vol. 2, no. 2, pp. 286–295.
8. Holeksa, H. (2019). Pianista – akompaniator blaski i cienie, schematy i pulapki. *Notes Muzyczny*, vol. 1(11), pp. 147–154.
9. Lowe, L. (2011). How to be a choral accompanist. URL: <http://lowepianostudio.blogspot.com/search/label/accompanying>
10. Samoanaliz vidpovidnosti pokaznykam diialnosti naukovo-pedahohichnoho pratsivnyka [Self-analysis of compliance with the performance of the research and teaching staff]. *Kyiv National University of Culture and Arts*. URL: <http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Dodatok-2.doc>